

Анотація

Проаналізовано процесуальний порядок здійснення досудового розслідування та судового розгляду у формі приватного обвинувачення, підстави розширення числа складів злочинів, провадження за якими здійснюється у формі приватного обвинувачення.

Смирнов Максим Іванович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

З реалізацією диспозитивних повноважень учасників кримінального процесу пов'язане положення кримінального процесуального законодавства про можливість розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) або його закриття у зв'язку з відмовою потерпілого, а у випадках, передбачених КПК, його представника від обвинувачення.

Стаття 477 передбачає лише основні положення диспозитивності кримінального судочинства, значно розширює перелік кримінальних правопорушень та передбачає 63 склади злочинів, кримінальне провадження щодо яких може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого. Цей перелік є вичерпним і складається з трьох пунктів, що не впливає на процесуальний порядок досудового розслідування чи судового розгляду у кримінальному провадженні.

Перший пункт передбачає 41 склад злочинів, більшість з яких є злочинами невеликої тяжкості (використовується така ознака, як «без обтяжуючих обставин»), а безпосереднім об'єктом деяких з них виступають немайнові права особи. Характер злочинів, які передбачені п. 1 ст. 477 КПК свідчить про те, що шкода від їх вчинення настає виключно для потерпілого.

Обов'язковими ознаками злочинів включених до п. 2 ст. 477 КПК (14 складів), щодо яких може здійснюватися провадження у формі приватного обвинувачення є те, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, а кримінальних правопорушень включених до п. 3 ст. 477 КПК (8 складів) є те, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого. Отже, загальною ознакою для злочинів, які передбачені п.п. 2 і 3 ст. 477 КПК є те, що вони вчиняються чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, тому саме він, а не держава має вирішити питання щодо початку кримінального провадження та притягнення до кримінальної відповідальності члена своєї родини.

Що стосується злочинів, вчинених особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником то вони також мають приватноправовий характер, оскільки шкода завдається «виключно власності потерпілого».

Набуття особою процесуального статусу потерпілого залежить від наявності фактичних та формальних підстав. Кримінальним правопорушенням має бути завдана шкода потерпілому і необхідно його звернення з відповідною заявою про вчинення кримінального правопорушення. Потерпілий у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення має права та обов'язки, передбачені ст.ст. 56-59 КПК, які виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення.

При вирішенні питання про початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення або його закриття кримінальне-правове та кримінально-процесуальне значення має волевиявлення потерпілого. Оскільки передбачені ст. 477 КПК кримінальні правопорушення тісно пов'язані з особистими інтересами потерпілого, тому без його волевиявлення розпочати кримінальне провадження неможливо. Отже, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого слідчим, прокурором (ч. 1 ст. 214, ч. 1 ст. 477 КПК). Подання такої заяви є правом потерпілого, тому ніхто не може примушувати його до вчинення дій щодо звернення з відповідною заявою, яка відрізняється від інших заяв і повідомлень про вчинення кримінального правопорушення, оскільки може розглядатися як перший акт обвинувальної діяльності потерпілого у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 478 КПК потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення.

Обов'язок розпочати досудове розслідування виникає у слідчого та прокурора невідкладно з моменту звернення потерпілого з відповідною заявою. Подання потерпілим заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення виступає передумовою початку досудового розслідування. Однак, глава 36 та ст. 478 КПК не передбачає вимог до заяви потерпілого в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення є обов'язковим. Вимога щодо обов'язкового проведення досудового розслідування пов'язана з тим, що КПК значно розширений перелік кримінальних правопорушень, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. Серед передбачених ст. 477 кримінальних правопорушень є злочини середньої тяжкості або навіть тяжкі. Зрозуміло, що потерпілому, який не є фахівцем у галузі права дуже складно самостійно здійснити обов'язок доказування під час досудового розслідування у цієї категорії справ та ефективно підтримувати обвинувачення в суді.

У кримінальному провадженні можлива зміна публічної форми обвинувачення на приватну, якщо під час досудового розслідування буде встановлено, що вчинений злочин, передбачений ст. 477 КПК, а заява потерпілого відсутня. У такому випадку потерпілому роз'яснюється його право звернутися з заявою про вчинений злочин. У разі відсутності такої заяви кримінальне провадження закривається за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

В таких кримінальних провадженнях потерпілий має право підтримувати обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Відповідно до ст. 340 КПК, якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуючий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду. Потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду. У випадку, передбаченому ч. 3 ст. 340 КПК, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення.

Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження (ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК). Закриття кримінального провадження з цієї підстави можливо як на досудовому розслідуванні, так і під час судового розгляду. Крім того, підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) у передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК випадках. Так, у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення за ініціативою самого потерпілого або підозрюваного (обвинуваченого) може бути укладена угода про примирення, зміст якої має відповідати вимогам, передбаченим ст. 471 КПК. Потерпілий має право примиритися з підозрюваним (обвинуваченим) і укласти угоду про примирення на всіх стадіях кримінального провадження після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Отже, порядок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення майже не врегульований главою 36 КПК, оскільки норми, які мають регламентувати цей порядок або відсутні взагалі, або містяться у всьому КПК. Такий підхід до регламентації особливого порядку кримінального провадження та побудови глави 36 визиває зауваження. Виходячи зі змісту ст.ст. 477-479 КПК досудове розслідування і судовий розгляд таких кримінальних проваджень суттєво не відрізняється від кримінальних проваджень публічного обвинувачення. Тим не менш, можливо констатувати наявність деяких особливостей кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, зокрема: а) кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого; б) в таких кримінальних провадженнях потерпілий має право підтримувати обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; в) безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК, його представника від обвинувачення, а також примиренні потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).